

ЗРОСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Сформовано власне авторське бачення сутності поняття «інтелектуальний капітал», а також досліджено питання щодо його структури та значення у процесі сприяння зростанню конкурентних позицій вітчизняних машинобудівних підприємств на ринку інноваційних продуктів. Науково обґрунтовано думку про те, що інтелектуальному капіталу належить визначальна роль у поточному та стратегічному розвитку й діяльності інноваційно-активних машинобудівних підприємств.

Актуальність дослідження. За умов ринкової економіки одним із головних джерел одержання підприємствами інвестицій для розвитку є емісія цінних паперів (акцій) та їх розміщення на фондових ринках. Як відомо, обсяг емісії залежить від величини ринкової капіталізації підприємства. Визначальну роль в обсязі інвестицій відіграє рівень доходності та ліквідності акцій. Важливу, а інколи й вирішальну роль в процесі ринкової капіталізації підприємства має вартість його нематеріальних активів, а саме *інтелектуального капіталу*.

Роль знання в економічному розвитку суспільства зростає, випереджаючи значимість засобів виробництва і природних ресурсів. В сучасній економіці інтелектуальний капітал виходить на перше місце, оскільки він є одним із основних факторів, що визначають конкурентоздатність економічних систем сьогодення, а в результаті багатство і економічну силу нації.

Метою даного дослідження є розробка власного наукового бачення щодо сутності поняття інтелектуальний капітал підприємства, а також дослідження елементів структури даного терміну та визначення винятково важливої його ролі в сучасних умовах як специфічного чинника, який виступає потужним генератором нових знань, що формують конкурентоспроможність та нову вартість, а відтак виступають стратегічним рушієм економічного зростання як конкретного підприємства, так і економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важлива роль у розробці теоретичних засад інтелектуального капіталу належить таким відомим зарубіжним вченим, як К.Беккер, Д.Белл, П.Друкер, Л.Едвінсон, І.Роос, М.Кастельс, М.Мелоун, Р.Райх, Т.Сакайя, Т.Стюарт, М.Мелоун, П.Пільцер, О.Тоффлер, Л.Туроу, С.Хантінгтон, Т.Шульц, Ф.Фукуяма та ін.

Українські вчені почали працювати над цим питанням в 90-х роках минулого століття. Значний вклад у розробку методологічних засад внесли Л.Абалкін, О.Ю.Амосов, Д.П.Богиня, А.М.Колот, В.І.Куценко, О.В.Крисальний, О.Бутнік-Сіверський, Н.Д.Лук'яненко, В.В.Онiкiєнко, О.М.Онищенко, П.Т.Саблук, В.П.Ситник, А.А.Чухно, П.М.Цибульов.

Основний матеріал дослідження. За світовим виміром конкурентоспроможними є не ті, хто використовує найдешевші виробничі ресурси чи здійснює великомасштабні фінансові операції, а ті, хто безперервно вдосконалюється і впроваджує інновації. Якщо раніше рушієм прогресу були революції, реформи, перебудови, то нині саме *потенціал людини* — інтелектуальний, культурний, духовний — визначає розвиток суспільства. Творцем нових технологій, а відтак і нового життя може бути тільки високоосвічена людина. У постіндустріальному суспільстві на перший план виходять інтелектуальні фактори економічного зростання у вигляді інноваційного капіталу, інтелектуального продукту, інтелектуальної власності, які відіграють у становленні нової економіки ту саму роль, що матеріально-речовий чинник — в індустріальній. У цьому контексті вони набувають ролі визначального фактора економічного розвитку та зростання [9].

Особливе місце в системі стратегічних ресурсів сучасних машинобудівних підприємств посідають знання, результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації підприємств (фірмові назви), а також виготовлених ними товарів та послуг (товарні знаки, знаки обслуговування, назви місця походження товарів та послуг). Тому виникає важлива проблема формування результативної стратегії експлуатації цих ресурсів та її якісної реалізації.

Слід зазначити, що на вибір стратегії *управління інтелектуальними ресурсами* машинобудівного підприємства здійснюють вагомий вплив наступні чинники: реальний стан соціально-політичної, економічної й правової ситуації та перспективи її розвитку; конкурентне середовище у сфері діяльності підприємства; інноваційна стратегія; стратегії управління активами та управління капіталом; стратегія управління персоналом; кількісні та якісні характеристики наявних інтелектуальних активів корпорації тощо.

Водночас незалежно від обраної моделі стратегії управління інтелектуальними ресурсами машинобудівні підприємства мають вирішити певні завдання, пов'язані з інтелектуальними активами, зокрема: аудит інтелектуальних активів (виявлення та ідентифікація); експертиза інтелектуальних активів; організація управлінського обліку інтелектуальних активів; охорона інтелектуальних активів (розроблення та експертиза договорів на проведення НДДКР та тощо); розроблення матеріалів для отримання охоронних документів; розробка товарних знаків, знаків обслуговування, фірмового стилю та логотипів.

Тепер, ознайомившись із вагомим та визначальним значенням інтелектуального капіталу щодо

прогресивного конкурентоздатного розвитку як окремого суб'єкта підприємницької діяльності так і економіки держави в цілому, перейдемо до розгляду значення сутності даного поняття. Існує різноманітна кількість визначень інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал, як вважають ряд вчених [2] характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації та має такі складові: людський, організаційний або структурний та споживчий капітали. *Інтелектуальний капітал* – це знання, які можна перетворити на прибуток та оцінити.

Глибоким є дослідження сутності інтелектуального капіталу О. Бутнік-Сіверського, в роботі якого [1] «*інтелектуальний капітал* - це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості».

Теоретико-методологічні основи формування інтелектуального капіталу досліджувались в дисертаційних роботах Маркової Н.С., Бервено О.В., Стрижак О.О. В роботі Маркової Н.С. «під інтелектуалізацією людського капіталу запропоновано розуміти процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається задля забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту. Результатом процесу інтелектуалізації праці виступають створення, формування і нагромадження людського та інтелектуального капіталу, які визначають ефективність будь-якої діяльності», [3]. В дослідженні Стрижак О.О. інтелектуальний капітал розглянуто у якості фактора виробництва і зроблено висновок, що «*інтелектуальний капітал підприємства* - це сукупність здібностей і знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу» [5].

Питання структури інтелектуального капіталу є дискусійним і мало висвітленим в економічній літературі. Як зазначалось вище, частіше виділяють три складові інтелектуального капіталу: людський, структурний та споживчий капітал. Розглянемо та проаналізуємо сутність і основні характеристики кожної із названих структурних компонентів:

1) *людський капітал* – здатність пропонувати неординарні рішення, які є потенційними джерелами оновлення та прогресу. Головне його призначення – створення й поширення інновацій. Людський капітал може нараховуватися двома способами, а саме: 1) підприємство максимально використовує знання своїх співробітників; 2) максимальна кількість співробітників має знання, здатні принести користь підприємству. За кваліфікованого менеджменту максимальна сума прибутку від інвестицій в людський капітал майже втричі перевищує прибуток від інвестицій, до прикладу, в техніку. Людський капітал визначається такими аспектами як освіта, кваліфікація, уміння, навички, здібності, моральні цінності, культура праці, ставлення до роботи та до клієнтів.

Дослідження залежності продуктивності праці від знань показало, що при 10-відсотковому підвищенні рівня освіти продуктивність праці зростає на 8,6%, а при такому самому збільшенні акціонерного капіталу – на 3 - 4 % [6, с.212].

2) *структурний капітал* (зокрема, інтелектуальна власність та документована інформація) ефективний тільки в контексті стратегічних цілей підприємства, оскільки є проявом організаційної здатності підприємства відповідати вимогам ринку, можливостей їх використання знову для створення нових цінностей.

3) *клієнтський* (ринковий, споживчий) *капітал* з урахуванням ділової репутації та зв'язків зі споживачами характеризується такими якостями, як певний ступінь проникнення, розповсюдженість, постійність, певність того, що споживачі й надалі віддаватимуть перевагу даному підприємству. Споживчий капітал розглядається в таких аспектах як стосунки та інформація про клієнтів, взаємодія з ними, імідж організації [6, с. 212].

Інтелектуальний капітал виступає як результат синергічної взаємодії всіх його складових. І якщо одна із складових відсутня, то в результаті про наявність інтелектуального капіталу вже не йтиме мова. Усі три складові є критичними для сучасного підприємства, що працює в ринкових умовах. Тому повноцінне використання інтелектуального капіталу залежить безпосередньо від наявності та поєднання всіх його компонентів.

Потрібно зазначити також, що особливе місце серед цілої плеяди промислових підприємств, належить машинобудівним підприємствам. Це можна пояснити тим, що рівень ефективності та інноваційності їх розвитку справляє визначальний вплив на розвиток економіки країни в цілому. Тому проблема забезпечення прирощення та розвитку інтелектуального капіталу саме на даних підприємствах набирає особливо актуального значення та потребує свого швидкого вирішення. Адже особливе місце у системі стратегічних ресурсів сучасного машинобудівного підприємства посідають знання, які є основою створення та реалізації інноваційних продуктів і роль яких для таких підприємств проявляється у виникненні нової наукоємної техніки і технологій, рівень розвитку яких визначається отриманням вагомих конкурентних переваг та надприбутків. Тоді як низькі темпи оновлення технологій сприяють втраті конкурентоспроможності вітчизняних розробок навіть у секторах, де вони відповідають світовому рівню.

За даними Держкомстату України у 2006 р сприйнятливість до інновацій значно варіювалася за видами економічної діяльності. Так, наприклад, у виробництві коксу та продуктів та продуктів нафтопе-реробки інноваційні роботи виконувало кожне третє підприємство галузі, у машинобудуванні – 21,2%, тоді як у хімічній

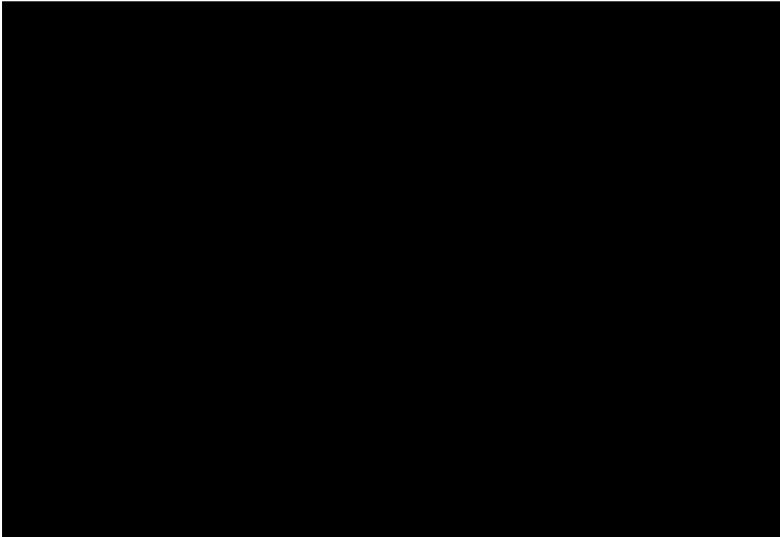

Рис. 1. Впровадженні інноваційної продукції промисловими підприємствами

та нафтохімічній промисловості – 19,8%, у металургії та обробленні металу – 11,9% [4]. Особливості розподілу впровадження інноваційних продукції серед вітчизняних промислових підприємств можна відслідкувати на рис. 1.

Варто зазначити також те, що найбільша частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції галузі припадає на підприємства машинобудування (18,1%, або 9,1 млрд. грн.), хімічної та нафтохімічної промисловості (11,2%, або 2,08 млрд. грн.), целюлозно-паперової промисловості, видавничої справи (10,5%, або 0,8 млрд. грн.) [4].

Значну роль за своїм впливом на розвиток та зростання інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства, на наш погляд, відіграє така його складова як людський капітал, рівень розвитку якого не в останню чергу визначаються *ступенем якості трудового потенціалу колективу підприємства*. Основними складовими даного потенціалу є наступні: особисті ділові якості керівників, професійно-економічна підготовка працюючих, професійні досягнення (авторські посвідчення, винаходи тощо), рівень освітньо-кваліфікаційного розвитку працівників, рівень використання новаторства у процесі практичної діяльності, розвиток та вдосконалення талантів, умінь, здібностей під час роботи, процес трансформування звичайного підходу до вирішення тих чи інших завдань у комплекс креативного та творчого застосування своїх знань з метою впливу на забезпечення найоптимальнішого результату власної діяльності, а відтак і сумарного показника ефективності роботи підприємства. Отже, для вирішення проблеми забезпечення зростання та розвитку інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства в цілому, перед керівниками виникають наступні завдання: надання можливості підприємливим та творчим людям впливати на економічний поступ підприємства; створення умов, які покликані забезпечити найбільш активне стимулювання працівників до вирішення практичних проблем та завдань не стандартизованим чином, а за допомогою використання свої знань, творчих можливостей та здібностей; забезпечення заходів щодо створення методів прирощення інтелектуального капіталу (навчання й мотивація перспективних працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, свобода творчості, забезпечення соціальними благами). Вирішення цих питань керівниками підприємства забезпечить не тільки збереження, а й призведе до примноження сукупного інтелектуального капіталу організації за рахунок підвищення інтелектуального потенціалу кожного, або хоча б переважної частини працівників.

Експерти вважають, що інтелектуальний капітал високотехнологічного машинобудівного підприємства зазвичай у 3-4 рази перебільшує облікову вартість його доходів, а співвідношення інтелектуального капіталу та вартості матеріальних засобів виробництва і фінансового капіталу на таких підприємствах має визначатися в межах від 5:1 до 16:1. Водночас відсутність на балансі значних матеріальних ресурсів у вигляді основних фондів та оборотних засобів, що використовуються в процесі основної виробничої діяльності, не є принциповим явищем, оскільки сучасне інтелектуальне машинобудівне підприємство може їх залучити з боку, оплачуючи як надані послуги [6, с. 213].

Таким чином, в сучасних умовах для прогресивного розвитку та діяльності українських машинобудівних підприємств потрібно насамперед сформулювати та спрямувати їх стратегію на інноваційне забезпечення процесу діяльності. Саме в таких умовах специфічним чинником, який акумулює у собі величезний потенціал творчих знань та можливостей людей є інтелектуальний капітал. Значення його у системі інноваційного розвитку підприємства є надзвичайно вагомим. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що саме інтелектуальний капітал виступає генератором творчих ідей та розробок, а втілення таких досягнень у конкретну матеріалізовану форму призводить до виникнення інновацій тобто до створення інноваційних продуктів, які при вмілому та науково обґрунтованому підході щодо їх використання забезпечують не тільки конкурентоспроможний розвиток машинобудівного підприємства, але й дають змогу розвивати ринкову інфраструктуру, забезпечити платоспроможний попит населення, стимулювати більш активнішу інноваційну діяльність своїх конкурентів, що є дуже важливим у сучасних умовах ринкової економіки. Слід також зазначити, що на даний момент потенціал інтелектуального капіталу у сучасних умовах конкуренції настільки великий, що пріоритет у розвитку успішного бізнесу віддається вже не технічним можливостям, а людському капіталу, оскільки саме він стає потужною рушійною силою створення багатства й конкурентоздатного продукту і саме він здатний забезпечити ринковий успіх у короткий строк. Адже основною функцією інтелектуальних надбань є одержання різного роду технологічних і організаційних переваг над конкурентами

на основі інтелектуальної праці людини.

Для порівняння значимості ролі інтелектуального та акціонерного капіталу щодо забезпечення оптимального та інноваційно-спрямованого розвитку підприємства можна навести такі приклади співвідношення інтелектуального (ІК) та акціонерного капіталу (АК) підприємств в деяких зарубіжних країнах (табл. 1) [6, с. 213].

Систематизувавши усю вище наведену інформацію ми пропонуємо таке визначення поняття *інтелектуального капіталу* – це саме ті інноваційні ресурси та продукти, а також комп'ютерна інтелектуальна техніка та технологія, які є результатами досягнень інтелектуального потенціалу творчих людей і що спроможні створювати нову вартість.

Таблиця 1

Співвідношення інтелектуального та акціонерного капіталів

Кількість підприємств у добірці	Країна	Величина співвідношення ІК/АК	% підприємств, у яких ІК > АК
123	Німеччина	1,046	94
162	Італія	0,528	91
2959	США	0,472	91
1175	Велика Британія	0,465	86
1768	Японія	0,407	95
120	Швейцарія	0,379	87
308	Канада	0,158	60

Слід відмітити, що попри незначну підтримку зі сторони держави щодо сприяння розвитку та росту величини інтелектуального капіталу, великі інноваційні машинобудівні підприємства, розуміючи його визначальну потенційну роль щодо забезпечення їх стратегічного та конкурентоспроможного розвитку, максимально намагаються створити умови для його концентрації та безпосередньої реалізації у конкретному інноваційному проекті або ж продукті. Таким чином, інтелектуальний капітал та інноваційна активність машинобудівних підприємств відіграють дуже специфічну роль щодо впливу на економічний розвиток країни. Тому що вони значно випереджають інші промислові підприємства за рівнем інноваційного розвитку, впровадження інноваційних розробок у свою діяльність, а відтак і ступенем стимулювання нарощення та розвитку інтелектуального капіталу. На наш погляд, розвиток машинобудівних підприємств повинен супроводжуватися значною фінансовою підтримкою з боку держави, бо саме вони представляють собою потенційний рушій НТП.

Висновки. Таким чином, у сучасній економічній ситуації ринок стимулює розвиток інтелектуальної економіки, а саме через розвиток творчої інтелектуальної праці, впровадження у суспільне виробництво новітніх технологій, винаходів, корисних моделей, програмних продуктів, які мають стати визначальними моментами у процесі стратегічного розвитку вітчизняних інноваційно-орієнтованих підприємств. Головним завданням при цьому є формування самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально-орієнтованої економіки, здатної невинно та самостійно розвиватися за рахунок розвитку насамперед первинної своєї ланки – значної кількості інноваційних машинобудівних підприємств. Але щоб вирішити таке важливе стратегічне завдання потрібно спочатку ліквідувати ряд проблем та інших стримуючих чинників, які заважають у повній мірі розкритися та розвиватися великому інтелектуальному потенціалу, яким володіє наша нація. Слід відмітити й те, що асигнування на освіту і науку потрібно розглядати як інвестиції у підтримання та примноження інтелектуального капіталу, що сприятимуть створенню нової вартості шляхом генерування ідей. Саме даний аспект, на нашу думку, є одним із визначальних моментів, які стимулюватимуть та забезпечать активний розвиток інтелектуального капіталу на машинобудівних підприємствах та в країні загалом.

Література

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект // Інтелектуальний капітал – 2002, № 1. - С.16 - 27.
2. Зинов В., Сафарян К. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса // Інтелектуальна власність – 2001, № 5- 6. - С.23-25.
3. Маркова Н. С. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків.-2005. - 20 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К.: Держкомстат, 2006. – 360 с.
5. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Харків.- 2004.- 20 с.
6. Федулова Л.І. Інноваційна економіка . - К.: Либідь.2006. - 480с.
7. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку // Економіка України. — 2002. — № 11.— С. 48—55; № 12. — С. 61—67.

Надійшла 2.06.2007 р.